

מתורתו של צדיק אביר יעקב

משנתו של מרן רבי יעקב אביחצירא זי"ע על דרך הפשט
לקט דרושים ומאמרים, בביאור פשט מצוות התורה וענייני עבודת השי"ת
שנלקטו מכל ספריו חק

בס"ד, פר' ויצא תשפ"ו

בית יעקב

יראת יעקב

ברכת ארץ ישראל

ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה (כח יד).

זכות עצומה זכה הקדוש ברוך הוא את עם ישראל, ונתן להם מתנה טובה מבית גנזיו, ושבית שמה. היא השבת שבה שבת הבורא מכל מלאכת הבריאה שנעשתה בשישה ימים, ואת אותה שביתה עצמה זכה בחסדו לעמו ישראל. כל אדם חייב לכבד את השבת בכל כחו, ולענגה בכל מיני ענוגים בגוף וברוח. משום כך הזהירו חכמינו זכרונם לברכה מאד לקיים את סעודות השבת, אשר בהן טמונים סודות נשגבים, ולמקמן הבטוח דברים גדולים ועצומים.

המענג את השבת זוכה לנחלת יעקב - ללא מצרים

רבנו זיע"א (לבונו זכה), מביא את דברי הגמרא במסכת שבת (ק"ח), הדורשת מפסוק זה כי גדולה הנחלה שהבטחה ליעקב יותר מנחלת האבות שקדמו לו. וזה לשון הגמרא שם, אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי, כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים, שנאמר (ישעיה נח יד) 'אז תתענג על ה' והרפכתיו על בתי ארץ והאכלתיו נחלת יעקב אביך, לא כאברהם שקתוב בו (וי' יז) 'קום התהלך בארץ לארפה וכו', ולא כיצחק שקתוב בו (שם כ) 'כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האלה, אלא כיעקב שקתוב בו 'ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה'. עד כאן לשון הגמרא. ופרש רש"י שם: נחלת יעקב. ולא נחלת אברהם ויצחק. עד כאן לשונו.

הבטחה לאברהם ויצחק - להם ולזרעם אחריהם

והנה, יש לדקדק בדברי רש"י, ממה נשמר כשפרש שנחלת יעקב אינה נחלת אברהם ויצחק, והלא הדברים פשוטים ומפורשים בגמרא, ומה בא ללמדנו בזה. אך נראה לפרש, כי הנה מצינו שבנחלת אברהם אבינו הבטיח לו הקדוש ברוך הוא שיתנה לו 'לך ולזרעך', וכך גם ליצחק אבינו הבטחה הארץ 'לך ולזרעך'. ובדאי בכלל זרעם של אברהם ויצחק אבותינו, נכלל יעקב אבינו עליו השלום.

גם לאברהם הובטחו ארבע קצוות הארץ

עוד מצינו, כי אכן כבר נאמר בפרוש לאברהם אבינו מה שנאמר ליעקב אבינו, שהרי נאמר בו (וי' יז-טו): 'וה' אמר אל אברהם אחרי הפרד לוט מעמו ש'א נא עיניך וראה מן המקום אשר שם צפנה ונגבה וקדמה וזמה. כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתנגבה ולזרעך עד עולם'.

איך מוכח שנחלת יעקב יתירה על אברהם

מעתה היה מקום לומר, כי אכן הנחלה שהבטחה ליעקב אבינו, היא היא גופה נחלת אברהם, ואין בה כל תוספת. שהרי אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם כי תהיה נחלתו לו ולזרעו, ומה שנאמר בו ביעקב כי ירץ לכל קצוות תבל, נאמר גם לאברהם באותה הלשון.

ועל פי זה קשים מאד דברי רבי יוסי, שאמר כי גדולה היתה נחלת יעקב יותר מאברהם ויצחק, משום שהיתה בלי מצרים. והרי כיוצא בזה היתה כבר נחלת אברהם, ושמה היא זו שהבטחה ליעקב מדין 'לך ולזרעך'. ואם משום שאמר הכתוב בישעיה 'והאכלתיו נחלת יעקב אביך', ולא הזכיר את אברהם ויצחק, אין ראיה זו מוכחת לכאורה, כי שמה נקט הכתוב אחד משלושת האבות, אך אין זה יעקב בדיקא. ובפרט שיעקב היה אחרון האבות, וידע את נחלת כלם, שיש לומר שלכן הזכיר הכתוב דוקא אותו, ושוב קשה, מנין שנחלת יעקב עדיפה.

כוונת רש"י שמוכח כן מהכתוב

משום כך הכרח רש"י לפרש, כי מה שהזכיר הכתוב 'נחלת יעקב אביך', בא למעט את שאר האבות, ולומר כי זכו ישראל בזכות שמירת שבת לנחלה

בתי כנסיות של משה מכונות כנגד בתי כנסיות של מעלה

ויחלם והנה שלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו. והנה ה' נצב עליו (כח יב-ג).

אפשר לרמוז על בית הכנסת, דראה יעקב אבינו עליו השלום בתי כנסיות שעתידים בני ישראל להתפלל בהם, וראה שבתי כנסיות של משה יש כנגדן בתי כנסיות מכונות למעלה, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (וזהר ח"ב טז): דכל מקום קדשה למטה יש כנגדו למעלה. והנה שלם גימטריא שתי פעמים 'היכל', לרמוז על היכל של משה והיכל של מעלה, וזהו שאמר מצב ארצה וראשו מגיע השמימה, הוא היכל כנגד היכל, והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו לקבל תפלותיהם של ישראל, אחר כך והנה ה' נצב עליו, לקבל התפלה.

הקב"ה יושב בביהכנ"ס המכונן כנגדו לקבל התפילה

ואפשר דלזה רמז הנביא (חבקוק ב כ) 'וה' בהיכל קדשו הם מפניו כל הארץ', בא להזהיר בני ישראל, כשיכנסו להיכל מלכו של עולם שהיא בית הכנסת, ידעו ויבינו שיש בית כנסת מכונן כנגדה למעלה שבה יושב הקדוש ברוך הוא לקבל התפלה. ועל זה צריכים להתנהג בקדשה יתרה, ויבשו ויכלמו וירעדו תאחזם, שלא ישיחו שיחת חלין ולא יתעסקו בשום דבר אפילו בדברי תורה וזולת בתפלה בכונה מכוננת: וזהו שאמר 'וה' בהיכל קדשו הם מפניו כל הארץ', 'הם' גימטריא 'היכל', ועוד, 'מפניו כל הארץ' ראשי תבות גימטריא 'היכל'. והפונה, 'וה' בהיכל קדשו', דהינו בשעת התפלה שישאל יושבים בהיכל שהיא בית הכנסת הרמוז בראשי תבות 'מפניו כל הארץ', כיון שהקדוש ברוך הוא יושב בהיכל שכנגדו למעלה, התקן עצמו למה שרמוז בהיכל שהוא 'הם' גימטריא של 'היכל', דהינו הם שלא להזכיר שום דבר זולתי התפלה, וזהו שסמך לזה 'תפלה לחבקוק' (שם א): (מחשוף הלבן)

המורה של יעקב אבינו, ולא נחלת אברהם ויצחק הפחותה הימנה. שאם לא כן, היה לו לכתוב לכתב באפן שונה, וכגון 'והאכלתיו נחלת אבותי', וכמו שמצינו בפסוק אחר (דברים ל ה) 'והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ידשו אבותיך וירשתה'. ומהו שנקט הכתוב את נחלת יעקב לבד. אלא, ודאי בא הכתוב ללמדנו כי נחלת יעקב עדיפה משל אבותיו, שהיא ללא מצרים כלל.

ההבדל בין לשונות ההבטחה של אברהם ויצחק ובין יעקב

ואם נוסף לבוא ולשאל, סוף סוף מנין לנו לפרש כך, והרי כפי שנתבאר נאמר לאברהם וליצחק 'לך ולזרעך', ואם כן שמה נחלת יעקב היא נחלת אבותיו, לא הוסיף עליה ולא גרע ממנה. על זה בא הכתוב ומפרש, כי הנה באברהם נאמר 'ש'א נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה וכו', כי את כל הארץ אשר אתה ראה וכו', קום התהלך בארץ. הרי מפרש כאן כי לא זכה אברהם אלא אשר שראו עיניו ולא יותר, ויש גבול לנחלתו. כמו כן, גם ביצחק אבינו שנאמר לו 'לך ולזרעך', מכל מקום נאמר לו מפי הגבורה כי ינתנו לו 'כל הארצות האלה', ונתן בו הכתוב סימני מצרי גבול.

נחלת יעקב - ללא גבולות

אולם ביעקב נאמר 'ופרצת' וכו', שזו נחלה בלי מצרים, ובלי כל הגבלה. ומעתה מובן היטב מדוע הדגיש הנביא כי המשמר את השבת כהלכתה ומענג אותה בתענוגות רוחניים וגשמיים, וזכה לנחלת יעקב בדיקא, שהיא נחלה בלי מצרים - אך לא יסתפק בנחלת אברהם ויצחק. ולזה הכרח רש"י להאריך בדברי, כדי לתמצת דברים אלו בלשונו הזהב.

באור יעקב

שוב אל ארץ אבותיך

יתמקמה מלמלא אחר דבריו. אף הבטיחו נאמנה, כי ידאג עבורו להלוואה על מלא הסכום שצפה לאסוף במידלת, ובהבטחתו, מהר אכן רבנו לפנות בבקשה לאחד מתושבי העיר שימלא את מקומו של רבי שלמה באסוף הסכום.

גבאי הקהלה במידלת ששמעו על עזיבתו הפתאומית של רבי שלמה מהר לאכסנית רבנו, להודיע מפיו מה הניעו להחליטה זו לשלח את רבי שלמה לביתו. בתחלה סרב רבנו לגלותם פשר דבר, אבל משגברו הפצרותיהם, מה גם שרבי שלמה עצמו כבר לא שהה בעיר בשעת שאלתם, גלה להם את הכמוס בלבד:

“כאשר נכנס רבי שלמה לחדרי והבטתי בצורתו, הבחנתי כי רשומים על הצעיף המכסה את ראשו שמות המלאכים הממנים ללוות אדם לבית עולמו. מתוך כך הבנתי שהגיעה שעתו להפטר מן העולם. כיון שחפצתי שיזכה למות בביתו על מנתו ולא יצטרכו לטלטלו לאחר הפטירה מהכא להתם, מהרתי לדחק בו שישוב לביתו בעודו עמנו בעלמא הדין”.

כששב רבנו לתאפיללת, מצא את רבי שלמה שכבר נפל למשכב, חליו גבר והלך משעה לשעה. ביום השבת בזמן רצוא דרעיון הגיע רבנו לבקרו, וראה כי מצבו ככי רע, הדבור קשה עליו, והרופאים שנצבו סביב מנתו כבר התחסו אליו כאל שכיב מרע.

כששאל רבנו לשלומו ענהו רבי שלמה בחכמה: “רואה אני, כי נפתח הסתום ונסתם הפתוח”, כשהוא רומז בדבריו שהקבר כבר נכרה לרגליו, ואלו פיו הפתוח נסתם מאין יכלת כמעט לדבר. נענה רבנו ואמר לו: “אם כן, לך לשלום”. ואמנם, שעות ספורות בלבד לאחר מכן השיב רבי שלמה את נשמתו הטהורה ליוצרה, כשמלאכי עליון מלוים אותו לבית עולמו, והוא אף בן מ”ב שנים.

בקרב קהלות היהודים במרוקו פוזרים היו תלמידיו הרבים של הרה”ק **אביר יעקב** זיע”א, מלבד מה שהרביצו תורה בקרב בני הקהלות הרבות, היו גם ממשיכים את מורשתו במעשי חסד וצדקה, בדאגה לצרכי הנזקקים, ובהקמת קרנות צדקה לעניים.

מהידועים והגדולים בהם היה רבי שלמה חיון זצ”ל. מלבד גדלתו בתורה, נטל את עטרת הצדקה בשמשו כאחד מגבאי הצדקה הנאמנים. פעמים רבות היה מכתת רגליו מעיר לעיר ומכפר לכפר, ועורך מגביות למען העניים והנזקקים.

בשנת תרל”ב שהה רבי שלמה בעיר מידלת לצורך עריכת מגבית, כדרך התאכסן אצל ראשי הקהלה ימים אחדים, עד אשר יאסף את הסכום הנחוץ. באשר כך היתה דרכו של רבי שלמה בארח קבע, כאשר היה מגיע לעיר פלונית כדי לאסוף בה מעות לצרכי צדקה וגמילות חסדים, היה מקציב לכל עיר ועיר סך מסים, כמה עליה לתן לצדקה, ולא היה עוזב את העיר עד שהיו תושביה משלימים את מכסתם.

באותם ימים שהה רבנו “אביר יעקב” זיע”א בעיר הסמוכה פאס, והחליט לסור לבקר במידלת, בה שמח לפגוש במפתיע בתלמידו חביבו משכבר הימים. כאשר הבחין ברבי שלמה נעץ בעיניו מבט חודר, ואחר מחשבה מעמיקה פנה ופקד עליו: “רבי שלמה, אל תתמקמה כאן כדי לסים ולאסוף את כל הסכום שהקצבת לעצמך לאסוף כאן. קום ושוב מהרה לביתך שבתאפיללת, בל תאחר לקים את דברי, ואני אצא בעקבותיך בעוד כשעתים”.

למרות הפצרות התלמיד ברבו להשאיר במקום ולהמשיך לאסוף את המעות, לא הסביר רבנו זיע”א את פשר הצויה התמוה לשוב לביתו, רק דחק בו שלא

קדושת יעקב

סדר הנהגת האדם בלילה

הסדר הראוי בזמן השכיבה

וקדם השנה ויפגע במקום, מתחנן לה בדברי תחנונים ובקריאת שמע ובדודי על מנתו, ואחר כך וילן שם כי בא השמש, היא הנשמה שמסתלקת ממנו בשכבו. ואף על גב שקרא קריאת שמע והודוי עד גמירא, עם כל זה ויקח מאבני המקום, הם הרהורי תורה, לפי שהתורה נקראת ‘אבן’, כמו שנאמר (שמות לא יח) ‘לחת אבן’, ושל הקדוש ברוך הוא היא, לפיכך אמר **מאבני המקום**. ומה שכתב אבני לשון רבים, לרמז על שתי תורות, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, זה הצדיק מהרהר היה בשתייהן ומתוך הרהורן לן, וזהו **וישם מראשיתו וישכב במקום ההוא**. ומה שכתב **במקום ההוא**, לרמז על מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (זוהר ח”ג קט.) דבשעת שכיבה צריך למסר נפשו למקום בדרך פקדון באומרו ‘בדרך אפקיד רוחי’ (ותהלים לא ו):

העושה כן נשמתו עולה למעלה

וכיון שהצדיק עושה כל התקון הזה, נשמתו עולה למעלה ואין החיצונים דוחים אותה, רק עולה דרך סלולה בלי מכשול למעלה להנות מזיו השכינה. וזהו ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה, כלומר דרך סלולה ממטה למעלה אין מעכב, והנה מלאכי אלהים עליהם וירדים בו, אינה פוגעת כי אם במלאכים קדושים משרתי אלהים:

השכינה מברכת את הנשמה

והנה ה’ נצב עליו ויאמר, ה’ מברך הנשמה ואומר כשם שהייתי בעולם של אבות כן אהיה בעולם, שאת מזרעם. ועוד אומר לו **הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתגנה**, לרמז על השכינה שנקראת ‘ארץ חיים’, לפי שהאדם מסירת נפשו בלילה צריכה שתהיה לשכינה, לפיכך אמר לו **הארץ** שהיא השכינה, **שאתה שכב** בשבילה ומוסר לה נפשך, ותקון זה הוא לה, לפיכך **לך אתגנה ולזרעך**, הם הנפש והרוח. והנה **זרעך**, הם המצוות שתעשה שהם הזרע האמתי, יהיו מרבים **כעפר הארץ** וגו’ (פירוחי ותרם)

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשיתו וישכב במקום ההוא. ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עליהם וירדים בו. והנה ה’ נצב עליו ויאמר אני ה’ אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתגנה ולזרעך. והיה זרעך כעפר הארץ (כח י-יד)

אפשר לפרש הפסוקים האלה בדרך רמז, בהקדים במה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה, דהמתפלל בראוי ומשביע עצמו מדברי תורה ולן, נשמתו תמצא דרך סלולה לעלות למעלה ואין החיצונים דוחים אותה, והשכינה מברכת אותה בלילה בעלותה למעלה. וצריך גם כן האדם להיות זהיר לקום בחצות לילה להשתתף בצער השכינה, כדי שיהא נמנה מאבלי ציון, ועל ידי זה יזכה לשלום עמה בשמחתה, כמו שנאמר (ישעיה סו י) “שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה”. וגם כן צריך שיהיה זהיר להשכים לבית הכנסת, כי זה הוא השלמת תקנת השכינה על תקון חצות. וגם כן קדם שישכב צריך להתודות ולהתחרט על עונותיו, ולשכב מתוך הרהורי דברי תורה:

העוסק בתורה בלילה אין הסטרא אחרא שולטת בו

וזהו ויצא יעקב מבאר שבע, לפי שכל צדיק ראוי לקרא בשם יעקב, דיעקב ראשי תבות יחוד ענה קדשה ברכה, וכל הנקרא ‘צדיק’ צריך שיהיו בו מדות אלה. והנה ידוע דכשנכנס הלילה מדת הדין מתוחה, והמזיקים והמשחיתים יש להם רשות לטות בעולם ולהזיק לעוברי רצונו יתברך, ולפיכך צריך האדם שלא יישן עד שמשביע עצמו מדברי תורה, כמו שכתוב (משלי יט כג) “ושבע ילין בל יפקד רע”. וזהו שאמר ויצא יעקב, היא נשמת הצדיק, כשיוצאת ממנו בלילה יצאה שבעה בדברי תורה, וזהו מבאר, היא התורה שנקראת ‘באר מים חיים’, כשיצא ממנה שבע אז וילך חרנה, היא הסטרא אחרא שנקראת ‘חרון אף’, מסתלקת ממנו, ואין לה שום שליטה עליו: